

UO'T: 633.11 : 631.52

LALMIKOR MAYDONLARDA KUZGI BOSHOQLI DON EKINLARINI YETISHTIRISH

Mamaraximov Bunyod Ikromovich
q.x.f.d, professor,

Qarshiboev Hasan Xolbazarovich
q.x.f.d, k.i.x.

Yusupov Nuriddin Xasanovich
q.x.f.d, k.i.x.

Jo'raev Mamatqul Abdurahmanovich
q.x.f.f.d, k.i.x.

Xoldorov Abdug'afur Abduvahobovich
q.x.f.f.d, k.i.x.

Lalmikor dehqonchilik ilmiy-tadqiqot instituti
e-mail: uzniizerno@yahoo.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada lalmikor maydonlarda ekish uchun kuzgi boshqoli don ekinlarini yetishtirish bo'yicha ma'lumotlar keltirilgan. Shuningdek, kuzgi boshqoli don ekinlarini ekish uchun yer tayyorlash, urug'larni ekishga tayyorlash, ekish muddati va me'yorlari, lalmikor maydonlarda ekiladigan boshqoli don ekinlari navlari va ularni oziqlantirish, begona o't, kasallik va zararkunandalarga qarshi kurashish bo'yicha ma'lumotlar berilgan.

Аннотация

В статье представлены сведения о возделывании зерновых культур для посева на богарных землях. Также приведены сведения о подготовке почвы под посев зерновых культур, подготовке семян к посеву, сроках и нормах высева, сортах зерновых культур для посева на богарных землях и их подкормке, борьбе с сорняками, болезнями и вредителями.

AGRO KIMYO HIMOYA VA O'SIMLIKLER KARANTINI

Abstract

This article presents information on the cultivation of grain crops for planting in rainfed lands. Also, land preparation for planting grain crops, preparation of seeds for sowing, planting dates and norms, varieties of grain crops planted in drylands and their feeding, weed, disease and pest control information are given.

Kirish.

Respublikamiz lalmikor hududlarida boshqoli don ekinlari maydonlarini yanada kengaytirish, hosildorligini oshirish, yuqori sifatga ega don yetishtirishni yo'lga qo'yish va oziq-ovqat havfsizligini ta'minlash bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Lalmikor maydonlarda yetishtiriladigan boshqoli don ekinlari qurg'oqchilikka va issiqlikka chidamli ekin turlari hisoblanadi. Bugungi kunda respublikamiz lalmikor maydonlarida sifatli boshqoli don ekinlarini yetishtirishni ko'paytirish, unga bo'lgan ehtiyojni to'liq qondirish imkoniyatlari mavjud.

Lalmikor hududlarda yetishtirilayotgan boshqoli don ekinlari navlarining sifat ko'rsatkichlari sug'oriladigan yerlarda yetishtirilayotgan navlar donining sifatiga qaraganda yuqori bo'lishi tajribalarda kuzatilgan.

So'ngi yillarda kuzatilayotgan global iqlim o'zgarishlari boshqoli don ekinlarining boshqolash va don to'lishish fazalarida ro'y berayotgan issiqlik va qurg'oqchilik, ob-havo sharoiti qulay kelgan yillarda sariq va qo'ng'ir zang kasalliklarining kuchli rivojlanishi yetishtirilayotgan boshqoli don ekinlari navlarining don sifati va hosildorligiga o'z ta'sirini ko'rsatmoqda.

Shuning uchun boshqoli don ekinlarini maqbul mintaqalarga joylashtirish, ekin maydonlarini kengaytirish, urug'chilik tizimini yo'lga qo'yish, seleksiya ishlarini rivojlantirish, agrotexnik tadbirlarni belgilangan muddatlarda o'tkazish orqali yuqori hosildorlikka erishish talab etiladi.

Bugungi kunda respublikada jami 752,9 ming gektar haydaladigan lalmikor maydonlar mavjud bo'lib, shundan 91,1 ming gektar tekislik mintaqalarga, 560,2 ming gektar qir-adirlik mintaqalarga, 101,6 ming gektar tog'oldi va tog'li mintaqalarga to'g'ri keladi.

Lalmikor maydonlarning tabiiy-iqlim sharoiti sifatli boshqoli don ekinlari yetishtirishga qulay hisoblanadi. Respublika bo'yicha lalmikor maydonlarda kuzgi muddatlarda ekish uchun davlat reestriga kiritilgan boshqoli don ekinlarining bir qancha navlari yaratilgan bo'lishiga qaramay bu navlarning ekin maydonlari juda kamligi, so'nggi yillarda lalmikor maydonlarda boshqoli don ekinlarining qishloq xo'jalik ekinlarini joylashtirish rejasiga kiritilmayotganligi hamda respublika miqyosida lalmi boshqoli don ekinlari urug'chiligiga yetarli e'tibor berilmayotganligi lalmikor maydonlarda yetishtirilayotgan boshqoli don ekinlari urug'iga bo'lgan talabni to'lig'icha ta'minlay olmayapti.

Shuning uchun lalmikor maydonlardan samarali foydalanish, aholini oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlash hamda boshqoli don ekinlari yetishtirish

AGRO KIMYO HIMOYA VA O'SIMLIK KARANTINI

agrotexnologiyasi va urug'chiligini rivojlantirish bo'yicha ilmiy-tadqiqotlarni olib borish bugungi kunning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi.

Boshoqli don ekinlarini ekish uchun yer tayyorlash.

Lalmikor mintaqalarda tuproqqa ishlov berish usuli va chuqurligi ekin turiga, ekish muddatiga va o'tmishdoshga qarab o'zgaradi. Lalmikor maydonlarda g'alladan bo'shagan yerlar oktyabr oyining birinchi yarmidan boshlab pluglar yordamida 20-22 sm chuqurlikda ag'darib haydaladi.

Bu vaqtda tuproqda namlikning nihoyatda kam bo'lishi natijasida shudgor qilingan

dalalarda katta-kichik kesaklar paydo bo'ladi. Hozirgi paytda bu kesaklarni maydalash uchun rotorli frezer, BDT-3, BDT-9, LDG-10 rusumli og'ir diskali boronlardan foydalaniladi. Tog'oldi lalmikor hududlarda yon bag'irlar albatta ko'ndalangiga shudgor qilinishi tuproqning yomg'ir va sel natijasida yuvilib ketishining oldini olishdagi muhim tadbirlardan biri hisoblanadi. Shu sababli ayrim yillarda yerni ekishga tayyorlash va ekish ishlarini tuproqda yetarli nam to'plangandan so'ng, ya'ni oktyabrning oxiri va noyabr oylarida olib borishga to'g'ri kelishi mumkin. Bahorgi muddatlarda boshoqli don ekinlarini ekishga yer tayyorlash ishlari fevral oyining birinchi va ikkinchi o'n kunliklariga to'g'ri kelishi mumkin.

Boshoqli don ekinlari urug'ini ekishga tayyorlash.

Jamg'arilgan urug'lik don maxsus g'alla tozalash mashinalari (SMD-4, OVP-20, Petkus, Petkus gigant) bilan davlat standart talablari asosida tozalanib saralanadi shundan so'ng g'alla maydonlarida uchraydigan va hosilga katta zarar yetkazadigan qattiq va chang qorakuya kasalliklariga qarshi urug'lik don "Daltebu", "Tebikur" "Bug'doydor", "Vitavaks 200" va boshqa tavsiya etilgan kimyoviy vositalar bilan ekishdan 30-40 kun oldin dorilanishi zarur.

AGRO KIMYO HIMOYA VA O'SIMLIK KARANTINI

Boshqoli don ekinlarini ekish muddati va me'yori.

Respublikaning yog'in-sochin bilan ta'minlanmagan tekislik lalmikor maydonlarida boshqoli don ekinlari urug'ini ekishning maqbul muddati tuproqda yetarli nam to'plangandan so'ng yog'ingarchilik miqdori 20 mm ga yetganda oktyabr oyining ikkinchi va uchinchi un kunligi va noyabrning birinchi o'n kunligi, yarim ta'minlangan qir-adirlik mintaqada oktyabr oyining ikkinchi yarmi, tog'oldi xududlarda oktyabr oyining birinchi o'n kunligida ekish amalga oshiriladi. Bahorgi ekish muddatlari fevral oyining ikkinchi o'n kunligi va mart oyining birinchi o'n kunligi maqbul ekish muddati hisoblanadi.

Ekish me'yori lalmikor mintaqalarga qarab quyidagicha o'zgarib boradi: Ta'minlanmagan tekislik mintaqada 110-120 kg (2,5-3,0 mln.dona), yarim ta'minlangan qir-adirlik mintaqada 120-135 kg/ga (3,0-3,5 mln.dona), tog'oldi mintaqalarda 135-140 kg/ga (3,5 mln.dona) unuvchan urug' hisobida ekiladi.

Lalmikor maydonlarda ekishga tavsiya etiladigan boshqoli don ekinlari navlari.

Lalmikor maydonlarda ekish uchun yumshoq bug'doyning qurg'oqchilikka chidamli va hosildorligi yuqori bo'lgan Baxmal-97, Istiqlol-6, No'shkent, Qizildon, So'g'diyoni, Tezpushar, Ko'kbuloq, Sanzar-6, Oq bug'doy navlarini ekish tavsiya etiladi. Qattiq bug'doyning issiqlikka, qurg'oqchilikka va zang kasalliklariga chidamli bo'lgan Leukurum-3, Javohir, Yoqut-2014, Billurdon, Kumushdon, Tilladon kabi navlarini ekish tavsiya qilinadi. Lalmikor maydonlarda ekish uchun arpaning Lalmikor, Unumli arpa, Savruk, Abu-G'afur, Abu-G'afur-20, Noyob, Istak, Ang'iz, Mushtarak, Bahorikor navlari tavsiya etiladi.

Boshqoli don ekinlarini o'g'itlash.

Turli lalmikor mintaqalarda boshqoli don ekinlaridan yuqori va sifatli hosil yetishtirishda mahalliy va mineral o'g'itlar qo'llash muhim omillardan biri hisoblanadi. Bu mintaqalarda o'g'itlar hisobiga olinadigan qo'shimcha hosil va kutiladigan iqtisodiy samaradorlik yog'in-sochin miqdoriga, tuproq unumdorligiga, o'tmishdosh ekin turiga, o'g'itlarni qo'llash muddatlari, me'yori hamda ularning turiga bog'liq hisoblanadi.

AGRO KIMYO HIMOYA VA O'SIMLIKLAR KARANTINI

Yog'in-sochin bilan ta'minlanmagan tekislik mintaqalardagi lalmikor yerlarda mineral o'g'itlar ob-havo seryog'in kelgan (300-350 mm) yillardagina o'g'itlar qo'llash tavsiya etiladi. Bu yillarda boshqoli don ekinlari uchun gektariga sof ta'sir etuvchi modda hisobida 30 kg dan azotli, fosforli va kaliyli o'g'itlar berish zarur.

Yog'in-sochin bilan yarim ta'minlangan qir-adirlik mintaqalardagi lalmikor yerlarda o'g'itlar me'yori 40 kg/ga azot, fosfor va kaliyni, ta'minlangan tog'oldi maydonlarida barcha o'g'itlar me'yorini 50 kg/ga, seryog'in kelgan yillarda (400-600 mm) esa 60 kg/gacha (sof ta'sir etuvchi modda hisobida) berish hosildorlikni o'rtacha 4-5 sentnerga oshirish imkonini beradi. Barcha lalmi yerlarda fosforli va kaliyli o'g'itlarning yillik me'yorini kuzda, ekish oldidan, azotli o'g'itlarni esa erta bahorda, g'alla maysalarining bahorgi o'suv davri boshlangan vaqtda berish tavsiya etiladi.

O'simliklarni himoya qilish.

Lalmikor maydonlarda begona o'tlarni kamaytirishda, tuproqdagi namlikni saqlab qolishda muhim ahamiyatga ega agrotexnologik tadbirlardan biri boronalashdir. Bu tadbirni yog'in-sochin kam bo'ladigan quyi lalmikor yerlarda mart, yarim ta'minlangan qir-adirlik maydonlarda mart-aprel, tog'oldi yerlarda esa may oyining birinchi o'n kunligida bajarish lozim.

Begona o'tlarga qarshi kurashish.

Respublika Davlat Reestriga kiritilgan gerbisidlardan gektariga 15-20 g 75 % li Granstar ("Dyupon", AQSh), 10-20 g/ga hisobida "Dafosat" ("Juy-Zen", XXR), 15-20 g/ga 50% li "Granstar plyus" ("Dyupon", AQSh), 10-20 g/ga hisobida "Biostar" ("Ekokimyobiokombinat", O'zbekiston), "Tayfun" (Samarqand), "Entostar" va boshqa reestriga kiritilgan gerbisidlardan foydalanish tavsiya etiladi.

Kasalliklarga qarshi kurashish.

Lalmikor maydonlarda ob-havo ser yog'in kelgan yillarda boshqoli don ekinlarida sariq va qo'ng'ir zang kasalliklari kuzatilishi mumkin. Ayrim zang

AGRO KIMYO HIMOYA VA O'SIMLIKLER KARANTINI

kasalliklariga chidamsiz boshqoli don ekinlari navlariga qarshi gektariga 0,3 l/ga hisobida 33% li "Altosuper" ("Singenta", Shveysariya), 1,0 kg/ga hisobida 25% li "Bayleton" ("Bayer Krop", Germaniya), 0,3-0,5 l/ga "Kolosal" ("Avgust", Rossiya), 0,260 l/ga "Titul", "Titul duo" ("Shelkovo, Rossiya") va boshqa fungitsidlarni purkash tavsiya qilinadi.

Zararkunandalarga qarshi kurashish.

Lalmikor maydonlarda boshqoli don ekinlari hosiliga va don sifatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan zararkunandalardan zararli xasva aniqlangan maydonlarda agar 1 m² da o'rtacha yetuk hashorat 2 dona yoki yangi tuxumdan chiqqan lichinkalari 1 m² da o'rtacha 7-8 donadan ohsa, kimyoviy ishlov o'tkazish zarur bo'ladi. Shilimshiq qurt aniqlangan maydonlarda 1 m² da 10-20 dona qo'ng'iz to'g'ri kelsa yoki 1 ta poyaga 1-2 ta lichinkasi to'g'ri kelsa kimyoviy ishlov o'tkazish tavsiya etiladi. Zararkunandalardan zararli xasva, shilimshiq qurt, bug'doy tripsi, shiralarga qarshi kurashda gektariga 0,15-0,20 l/ga hisobida Atilla, Bagira, Karate 5%, Sumi-alfa 5%, Desis 2,5%, Buldok 2,5% 0,5 l/ga, Nurell-D 0,5 l/ga, Sipermetrin 0,2 l/ga va boshqa tavsiya etilgan preparatlarni qo'llash zarur. Barcha turdagi kimyoviy preparatlarni havoning ochiq, shamol tezligi 0,5 m/s dan oshmagan va salqin vaqtda purkash yaxshi samara beradi, bunda suv sarfi gektariga 200-300 l ni tashkil etishi lozim.

Adabiyotlar

1. Abdukarimov D.T. Qishloq xo'jalik ekinlari seleksiyasi va urug'chiligi. Toshkent. 2002.
2. Abdukarimov D.T. Dala ekinlari xususiy seleksiyasi. Toshkent. 2007.
3. Abdukarimov D.T. Donli ekinlar seleksiyasi va urug'chiligi. Toshkent. 2009.
4. Abdukarimov D.T. Donli ekinlar seleksiyasi va urug'chiligi. Samarqand. 2012.
5. Ilashev A., O'rinboev T., Siddiqov R. Jizzaxda bug'doychilikning ilmiy-amaliy asoslari. Sangzor nashriyoti, 2012 yil.
6. Oripov R.O., Xalilov N.X. O'simlikshunoslik. O'quv qo'llanma. Samarqand-2005.
7. Yusupov X., Umurov N., Xaydarov B. Jizzax viloyatining lalmikor maydonlarida 2011 yilda kuzgi g'alladan mo'l va sifatli hosil yetishtirish. Agrotavsiyanoma. G'allaorol-2010 y.
8. G'aybullaev S., Jo'raev M., Qarshiboev H., Ochilov Z. Lalmikor maydonlarda yumshoq bug'doy yetishtirish bo'yicha tavsiyalar. Tavsiyanoma. «Tafakkur» - nashriyoti. Toshkent – 2020 yil.